

DLABANÉ SMYČCOVÉ NÁSTROJE

Jiří Höhn, Národní ústav lidové kultury, Strážnice

Dlabané chordofohy jsou významným představitelem hudební složky etnokulturní tradice na území České republiky. Jejich správným zařazením v hudební systematice je možné dohledávat paralely v rámci jiných kultur a pracovat s nimi v širším kontextu.

Hudba provází člověka téměř celým jeho životem. Hra varhan jej doprovází ke křtu i při rozloučení na konci života. Svatební veselí je spojeno s tancem a písněmi, jež ještě v nedávných dobách plnily i rituální funkce. Také mnohé zvyky a obyčeje jsou provázeny hudebním projevem. Těžko si dokážeme představit hody bez hodové zábavy s písněmi a tanci, fašanek bez mečových tanců, na několika málo místech dosud potkáváme o velikonočním období chlapce s klepači, jak „honí Jidáše.“ Vokální projevy máme spojeny s mnoha činnostmi, jako například přástky a další. Hudba se ozývala a dosud ozývá ze všech stran, ať už se jedná o reprodukovanou hudbu z rádia a televize, živou muziku nebo workastation (je možné se setkat i s českým označením samohrajka).¹

Hlavním hmatatelným dokladem jakékoliv hudební kultury je hudební nástroj. Ať už mluvíme o houslích, trubkách, bubnech nebo o předmětech denní potřeby, které funkci „hudebního nástroje“ přijímají jen pro ten konkrétní okamžik, aby doprovodily člověka při jeho hudební produkci (pro příklad netřeba chodit daleko, za hudební nástroj tak může posloužit dřevěná bedna sloužící zpěváku k sezení nebo násada cepu, na něž lze vyfukávat rytmický doprovod, případně vzpomenout na některé pásmo dětského folklorního souboru Hradišťánek, kdy za rytmický hudební nástroj posloužila třeba jen kovová trubka). Toto vše však jsou jen hudební nástroje „příležitostné,“ jejich užití je vázáno na daný okamžik, ale jejich primární funkce je často vzdálena hudebnímu umění.² Zájem hudební organologie se soustředil a i nyní se zaměřuje hlavně na ty předměty, jejichž primárním účelem je tvoření hudebních zvuků. Ale i toto zohlednění je potřeba brát pouze rámcově.

V etnokulturní tradici v České republice je možné za typické představitele archaických hudebních nástrojů považovat smyčcové chordofohy (strunné nástroje) s dlabaným korpusem. Pokusme se nyní zařadit do systémů hudební organologie několik sobě blízkých nástrojů této skupiny, které se v minulosti vyskytovaly na území České republiky. V rámci naší etnokulturní tradice plnily důležitou roli, a přestože byly v podstatě vytlačeny moderními nástroji (housle, violy,...) z běžné praxe, přece se na ně nezapomenulo a znovu se začínají objevovat snahy o jejich nové užití ať už v duchu jistého hledání našich kořenů, nebo jako zvláštní „staronové“ zvukové podněty v nové tvorbě.

Historicky je doložen výskyt těchto nástrojů již ve středověku. Pod názvem fidel, vielle, lira a další je můžeme nalézt v nejrůznějších organologických publikacích.³ V tomto ohledu asi nejdále jde publikace *Geometry, proportion and the art of lutherie*, kterou napsal Kevin Coates.⁴ Autor zde popisuje – včetně podrobných nákrešů – konstrukci historických nástrojů loutnového typu. Z naší vědecké obce se tématu věnovali hlavně Pavel Kurfürst⁵ a Ludvík Kunz.⁶ Pro naši muzikologii jsou důležité také práce slovenského autora Ladislava Lenga.⁷

V rámci naší etnokulturní tradice jsou představiteli této rodiny hudebních nástrojů tři zřejmě nejrozšířenější typy. Jsou jimi korábek, ochlebky a skřípky (obr. 1 a obr. 2).⁸ Dnes se sice běžně neužívají, ale začínají se objevovat mimo kapely věnující se středověké hudbě i u souborů lidových, jako je například muzika Folklorního souboru Pramínek z Jihlavy

nebo u kapel zabývající se osobitě interpretací lidové hudby a nové tvorbě jakou je třeba kapela RukyNaDudy nebo Draga Banda.

Dříve, než bude možné zařadit výše zmíněné nástroje do organologických systémů, je potřeba sjednotit názvosloví jednotlivých částí, vybrat, co mají společné a co je rozlišuje. Případně alespoň pro srovnání nastínit odchylky a podobnosti s analogickými nástroji umělé hudby. Vytyčit tak hranice, co je při zpracování důležité a co naopak je možné považovat za marginální, a teprve po této charakteristice můžeme přistoupit k vlastní systematizaci.

Názvosloví základních součástí nástroje je možné odvodit dle Oborové normy (ON 89 1300). Zmíněná oborová norma byla zahrnuta do České státní normy ČSN 89 0000 schválené 23. 12. 1970 a její platnost byla ukončena v roce 1993 bez náhrady. Norma se zabývá pouze pojmenováním základních názvů hudebních nástrojů. Normu zásadně rozšiřuje P. Kurfürst návrhem názvosloví platicího pro nástroje houslového typu.⁹ Případné rozpory budou okomentovány.

Korábek, ochlebky a skřípky

Společným rysem korábku, ochlebek a skřípek je způsob vytváření zvuku (tónu) pomocí kmitání struny (u zmíněných nástrojů je počet strun v rozmezí jedné až čtyř), jež je rozeznávána smyčcem. Zvuk je dále přenášen přes kobylku na rezonátor, což je v tomto případě skříň (korpus) nástroje.¹⁰ Celý tento složitý fyzikálně technický jev je možné zahrnout pod termín-pojem „akusticky spřažený systém“. Podle této charakteristiky tedy jde o hudební nástroje, jež se rozezvučují smýkáním smyčce o struny – tedy smýkáci chordofony.

K dalšímu členění je už potřeba vyjít z konstrukční charakteristiky vlastních nástrojů.

Nástroje se skládají ze dvou základních částí: korpusu a krku, obdobně jako housle. Jediným rozdílem je stav, kdy korpus i krk

Obr. 1. Ochlebky s houslovým typem krku, rezonančními otvory ve tvaru písmene „f“. Nástroj ze sbírky NÚLK ve Strážnici inv. č. 2317. Foto Z. Polišínský. Z archivu NÚLK.

Obr. 2. Výrobce M. Černý (Provodov) hraje na právě dokončený korábek. Foto J. Höhn. Archiv autora.

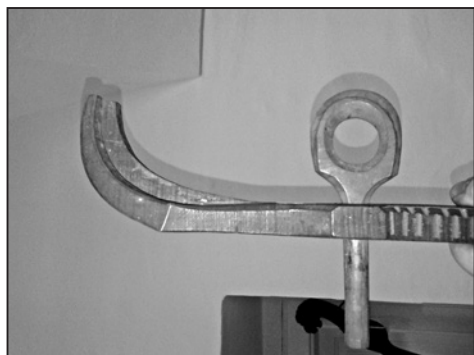
jsou vyřezány z jednoho kusu materiálu (požadavek, aby byl korpus i krk z jednoho kusu, však nemusí být podmínkou). S faktem neoddělitelnosti krku a korpusu také souvisí plynulý přechod mezi jednotlivými částmi a je v podstatě nemožné stanovit přesnou hranici, kde končí korpus a začíná krk. Výjimkou jsou skřípky, kde předěl korpus-krk tvoří výrazná hrana. Z pohledu členění však jde o nepodstatný rozdíl.

Krk

Hlavními částmi krku je hlavice a hmat. V případě hlavice je u těchto nástrojů běžné užití ploché hlavice,¹¹ kdy kolíčky jsou zasunuty ze zadní strany obdobně jako u kytary tymu jumbo. Není zde potřeba kónického otvoru, typického pro houslové kolíčky, ponevadž k vlastnímu zaaretování kolíčku dochází kombinací tření těla kolíčku, které je často jen hrubě opracované, o stěnu kolíčkového otvoru a jeho zpříčení vlivem tahu strun v otvoru. V případě hlavice je možné navrhnout pojmenování plocha hlavice s rozlišením přední a zadní (obr. 3). Tvar samotné hlavice byl a je dán uměním a estetickým cítěním tvůrce, přičemž nejčastějším tvarem bývají nejrozličnější stylizace listů. Jsou doloženy i nástroje mající hlavici řešenou formou závitů (šneku) s různou kvalitou opracování, nástroje zakončené řezbou ptáka či hlavou (lidskou i zvířecí), obdobně jako u starých viol, nebo terčíkem (obr. 4).¹² V této sféře nejvíce záviselo na umění výrobce, jeho časových a technických možnostech. Svým způsobem je možné očekávat, že hlavici (pokud byl výrobce a muzikant jedna osoba) mohl ozdobovat i v pozdější době. Toto je ale pouze nepodložená spekulace. Patka hlavice se u těchto nástrojů nevyskytuje a hlavice tak přechází plynule ve hmat. Ten je buď polokruhového tvaru nebo mírně hraněný (tvar připomínající průřez jahody) a je na vrchní straně zakončen rovinou hmatu. Kurfürst pro tuto část nástroje navrhuje název rovina krku, ale jím navrhovaný termín je spíše možno

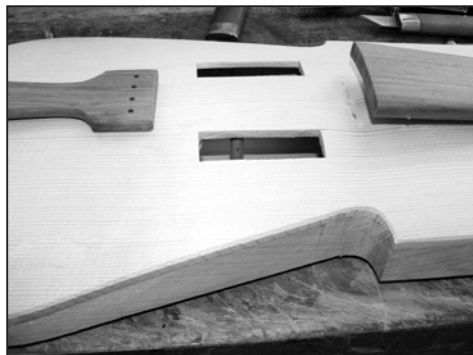
Obr. 3. Hlavice skřípek před dokončením. Foto J. Höhn. Archiv autora.

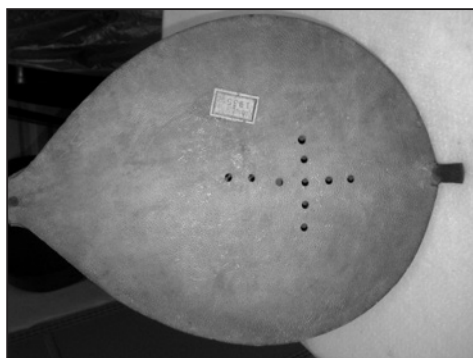
Obr. 4. Detail hlavice srbských guslí v podobě hrablí. Nástroj Vlastivědného muzea v Olomouci. Foto J. Höhn. Archiv autora.

Obr. 5. Způsob ohýbání desky na skřípky. Foto J. Höhn. Archiv NÚLK.

Obr. 6. Detailní pohled na obdélníkové rezonanční otvory skřípek. Uvnitř korpusu je viditelné umístění duše. Foto J. Höhn z archivu NŮLK.

Obr. 7. Přední strana korpusu srbských guslí s rezonančními otvory seskládanými do tvaru kříže. Nástroj Vlastivědného muzea v Olomouci. Foto J. Höhn. Archiv autora.

Obr. 8. Zadní strana korpusu srbských guslí s rezonančním otvorem. Nástroj Vlastivědného muzea v Olomouci. Foto J. Höhn. Archiv autora.

zde je však klenba ploché desky vytvořena napnutím desky na žebra), (obr. 5). Typů spoje deska–krabice je několik a opět záleželo na možnostech výrobce. Z prostudovaných nástrojů je možné odvodit tři základní způsoby: 1. pomocí lepidla (klihu, disperzních lepidel, apod.),

chápat v celkovém pojetí krku, v jeho pozici vůči korpusu a nástroji jako celku, než jen v dílčím elementu. Rovina krku by tak znamenala celkové postavení krku nástroje v rámci osy celého nástroje, tedy spíše něco virtuálního, oproti tomu rovina hmatu by se mohla chápat skutečně jen jako plocha, na kterou je lepen hmatník. Případně, jak to bývá u některých nástrojů, je mezi rovinu hmatu a hmatník vloženo rovnítko. Druhý příklad platí právě pro korábek a také pro ochlebký. Nástroje tohoto typu často hmatník jako samostatný díl postrádají a hudebník musel zkracovat strunu přitlačením přímo na rovinu hmatu nebo štípnutím mezi palec a ukazovák (běžná praxe u větších nástrojů, např. skřípácky bas). Poslední částí u krku, kterou je potřeba zmínit, je horní pražec. Podle prozkoumaných nástrojů je pražec připevněn ke krku lepením nebo hřebíčky. Umístěním odpovídá ostatním smyčcovým chordofonům.

Korpus

Hlavním charakteristickým rysem této skupiny hudebních nástrojů je pouze dvoudílný korpus. Pro porovnání, korpus houslí je složen ze tří částí: spodní desky, věnce (sestava lubů, olubení a špalíků) a vrchní desky. U dlabaných nástrojů odpadá spojovací část, tedy věnec. Ten je nahrazen hluboko dlabanou spodní deskou. Je zde určitá podobnost s loutnou či některými druhy pošetek. Jak bylo uvedeno, spodní deska je zevnitř vydlabána na tloušťku v rozmezí cca 3–7 milimetrů. Vnitřní dutina víceméně kopíruje vnější tvar nástroje s minimálními odchylkami. Tvorba této části nástroje je technologicky totožná s výrobou dřevěných mís a podobných nádob. Korpus (krabice) je uzavřen plochou deskou. Případná klenba desky není vytvořena dlabáním jako u houslí, ale ohnutím a přizpůsobením vrchnímu okraji spodní desky (obdobný systém je u kytary –

Obr. 9. Gusle z oblasti Balkánu. V detailu je vidět kobylka postavená skrz rezonanční otvory na vnitřní stranu zadní desky. Foto J. Höhn. Archiv autora.

umístěným na ose nástroje nad kobylkou (korýtkové housle, inv. č. 25545, sbírka NÚLK). Tyto kruhové otvory jsou někdy ozdobeny rozetou (svatební husličky Lužických Srbů, inv. č. 21542, sbírka NÚLK). Nástroje opatřené štěrbinovými otvory (husle, inv. č. 793, sbírka NÚLK) a různé stylizace písmene C a f (například ochlebky vyrobené Vitem Kašpaříkem pro projekt Národního ústavu lidové kultury – Dokumentace stavby hudebních nástrojů v roce 2012). Jsou však doloženy i nástroje bez jakéhokoliv rezonančního otvoru.¹⁴ Za zmínku stojí vzhled rezonančních otvorů na příbuzných nástrojích balkánských Slovanů, které jsou uloženy ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci (obr. 7 a obr. 8). Tyto nástroje mají krabici překrytu koženou blánou a rezonanční otvory tvoří malé kruhové otvory vytvořené průrazníkem do blány. Svým postavením vytváří různé tvary květu, kříže a další. Větší otvor o průměru 10–15 mm je u těchto nástrojů vyvrtný v zadní části korpusu.

Vnitřky korpusu dlabaných chordofonů většinou postrádají mimo špalíků také basový trámec. Velkým otazníkem je u těchto nástrojů použití duše. Duše je tyčka kruhového průřezu vzpříčená mezi vrchní a spodní deskou. Jejím úkolem je zabránit zhroucení vrchní desky

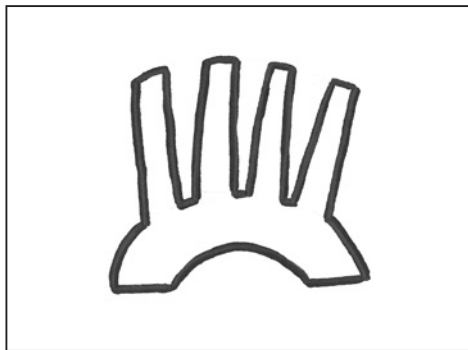
2. pomocí hřebů (kovaných i dřevěných), 3. pomocí motouzu, koženého řemínku či drátu. Výjimkou nejsou ani kombinace výše zmíněných možností.¹³ Samostatnou kapitolu tvoří výskyt vrchní „desky“ ze zvířecí blány, ale pro tuto variantu nejsou na našem území doloženy důkazy.

Výrazným prvkem každého houslaře je rezonanční otvor. V případě houslových nástrojů se tvar stabilizoval v podobě dvou *eff* otvorů. V případě zkoumané skupiny nástrojů je variabilita mnohem širší. Pro skřipky se sice ustálil tvar dvou obdélníků umístěných paralelně po obou stranách kobylky (obr. 6), u dalších nástrojů je však tvar plně v možnostech výrobce. Na našem území je možné nalézt mimo zmíněné obdélníkové otvory také nástroje s jednoduchým kruhovým otvorem (obdobně jako u kytary)

pod tlakem strun a zároveň přenáší kmity od kobyly na spodní desku. Tím, že je zde pouze volně postavena, je těžko doložitelná na dochovaných nástrojích. U skřípek je její existence celkem prokazatelná. U nástrojů, které nemají rezonanční otvor, je její použití nemožné. U ostatních nástrojů je však otázkou, zda ji skutečně měly. Další možností, podobně jako u guslí jihoslovanských národů, je funkční spojení kobyly a duše do jednoho dílu, kdy jedna nožička kobyly prochází skrz rezonanční otvor (případně otvor pro tuto eventualitu zvláště vytvořený) přes horní desku a je protažena až na dno korpusu (obr. 9). Kobylyka tak stojí na obou deskách současně. Akustické vlastnosti tohoto způsobu postavení duše a kobyly by stály za další analýzu (autorovi není známa studie, jež by se věnovala této otázce).

Montáž a povrchová úprava

Struny (ať už střevové, kovové nebo z motouzu) jsou u těchto nástrojů uchyceny v hlavici do kolíků, jejichž těla obtáčí ve spirále. Jsou vedeny přes horní pražec a hmatník či rovinu hmatu (viz výše) na kobylyku. V případě korábku je běžné užití nízké masivní kobylyky trojúhelníkového tvaru, s rovnou horní hranou, která leží celou plochou na desce. Ochlebky mají osazenu kobylyku, která napodobuje houslové kobylyky. Kobylyka skřípek se od ostatních zásadně odlišuje. Nad obloukem plnicím funkci nožek jsou vyřezány sloupky (obr. 10), které nesou vždy jen jednu strunu.¹⁵ Struník obvyklý u houslí nástroje tohoto typu většinou postrádají (výjimkou jsou skřípky). Struna je obvykle zakončena očkem provlečeným přes žalud (knoflík) nebo na hřebíčku ve spodní části nástroje.

Obr. 10. Kresba základního tvaru zubaté kobylyky skřípek. Kresba J. Höhn.

Povrch nástrojů je bez jakékoliv úpravy, ačkoliv je možné předpokládat možnost, že nástroje byly napouštěny lněným olejem pro větší odolnost. Jiná ochrana povrchu nebyla dochována.

Zařazení do systematiky

„Člověk je v podstatě klasifikující tvor.“¹⁶ Touto větou začíná Pavel Kurfürst kapitolu věnovanou systematice hudebních nástrojů ve své monografii *Hudební nástroje* (Kurfürst 2002, 55–177). S touto tezí je možné souhlasit, vždyť bez zavedeného systému nelze zkoumat žádný jev lidského ani jiného původu. Lidstvo se snaží vše zařadit, rozškátulkovat, a tím nalézt společné jmenovatele, aby bylo možné zkoumané jevy porovnávat a hodnotit a aby se zároveň neztratila spojitost s celkem (s celým systémem), tak je potom možné porovnávat různé typy tance z různých částí lidské společnosti. Zvyky spojené se zrozením či smrtí. A v našem případě je možno nalézt spojitosti v oblasti hudebních nástrojů používaných na území České republiky.

Otázce systematiky hudebních nástrojů se v minulosti věnovalo mnoho předních hudebních organologů. Pro potřeby této práce se jevílo jako vhodné třídění hudebních nástrojů, které vypracovali Erich Moritz von Hornbostel a Curt Sachs, poprvé publikované v časopise *Zeitschrift für Ethnologie* pod názvem *Systematik der Musikinstrumente*¹⁷ v roce 1914.

Pro českého čtenáře je dostupnější překlad studie v angličtině z roku 1992 v publikaci *Ethnomusicology: An introduction*.¹⁸ Pro českou hudební obec je nejpřínosnější komentovaný překlad samotné systematiky provedený Jindřichem Kellerem a Michaelou Kopeckou, otištěný na pokračování v periodiku *Hudební nástroje* v roce 1977.¹⁹ Důležitým prvkem studie Kellera a Kopecké je její aplikování na českou (potažmo i slovenskou) hudební kulturu, a to ne pouze na její uměleckou složku, ale zároveň i na instrumentář naší lidové kultury. Zmínované členění později doplnil a rozvedl Pavel Kurfürst ve výše zmíněné publikaci *Hudební nástroje* ve skupině chordofonů.²⁰

Co je na systematice, jejíž trvání zanedlouho překročí sto let od prvního zveřejnění, tak převratného? Celá systematika je postavena na číselných kódech, kterými jsou označeny postupně jednotlivé aspekty nástrojových skupin, a to jak jejich technologické charakteristiky, tak i fyzikální jevy, které během hry probíhají (konstrukce trupu, způsob vytváření zvuku). Vystává tak sice otázka složitosti a nutnosti znalosti konstrukčních a akustických specifik jednotlivin i celků (což pro laika mnohdy znamená nepřekonatelný problém), ale odměnou při užití tohoto systému je aplikovatelnost členění na jakoukoliv hudební kulturu na celém světě, což umožňuje přiřazovat příbuzné nástroje z různých etnických skupin. Záměrem Hornbostela a Sachse bylo vytvoření systému použitelného v oblasti muzejnictví, čímž v podstatě předběhli svou dobu, neboť možnosti jeho využití se projevily v plné míře při použití počítačové techniky pro správu sbírek hudebních nástrojů. Použití číselného kódu je v digitálním prostředí přesnější a jednodušší než dlouhé rozepisování všech položek. Pro příklad: kód houslí: 321.322-71 (celkem tedy 10 znaků). Dekódováním bychom došli ke složitému popisu: chordofon; složený (nástroj složen z nosiče strun a rezonátoru – části nelze oddělit bez porušení zvukového aparátu); loutna (struny jsou vedeny paralelně s vrchní deskou); s rukojetí (nosičem strun je jednoduchá rukojeť); s krkem (rukojeť má tvar krku a je na rezonátor nasazena nebo je jeho součástí); skříňová loutna s krkem – rozezvučuje se smýkáním; smyčcem (115 znaků). Úspora a jednoduchost je tak naprosto zřejmá.

Aplikace

Pokusme se nyní tedy zařadit tři výše popsané typy dlabaných smyčcových nástrojů do systematiky Hornbostela a Sachse.

Nástroje jsou opatřeny strunami napjatými mezi dva pevné body. V našem případě jde o kolíčky a struník, případně žalud (rozdíl není funkčně podstatný). Prvním přiděleným číslem je 3. Nástroje patří mezi chordofony složené, neboť jsou sestaveny z nosiče strun (krku) a rezonátoru (tedy 32). Struny nástroje jsou vedeny paralelně s vrchní deskou, tím se řadí mezi loutny (321). Nosič strun (krk) má podobu jednoduché rukojeti – tedy loutny s rukojetí (321.3). Rukojeť má tvar krku a je na rezonátor nasazena nebo je jeho součástí – skutečnost, že krk a korpus je z jednoho kusu materiálů není podstatná –, jde tedy o loutny s krkem (321.32). Korpus má tvar skořepiny. Posledním hlavním identifikátorem je potom zařazení mezi skořepinové loutny s krkem (321.321). Společným sufixem je potom rozezvučení strun tahem smyčce (-71). Výsledný číselný kód je tedy 321.321-71. Rozdíl oproti houslím (321.322-71) je na pozici šesté skupiny, tedy ve způsobu konstrukce samotného korpusu. Tento rozdíl, ačkoliv je organologicky podstatný, se aplikací v soudobé výpočetní technice, která obhospodařuje většinu sbírek, stává nepodstatným detailem, a je tak jednodušší pro samotnou správu.

Závěr

Je s podivem, že ačkoliv v příštím roce bude stoleté výročí uvedení tohoto převratného systému jako pomocníka pro správu sbírek hudebních nástrojů, je pořád pro mnoho muzeí velkou neznámou a jen málokteré muzeum tyto poznatky alespoň částečně využívá. Určitý problém spočívá jistě v jeho zdánlivé složitosti, ale skutečnost je po proniknutí do systému opačná, a pokud je alespoň v počátku zajištěno odborné vedení, je možné jej zvládnout i kurátorem, který má o hudebních nástrojích povrchní znalosti. Druhým problémem je, že málokterá instituce mající ve sbírkách hudební nástroje, má možnost spolupráce s organologem. To je už ale ekonomický a systémový problém v dnešní práci se sbírkami.

Príspevek vznikl ve vazbě na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (NÚLK) v roce 2013.

Poznámky:

- 1 Problematice užití workstation v rámci společenských událostí nebyla dosud věnována v odborné literatuře dostatečná pozornost. Užití těchto druhů nástrojů, jejich estetická hodnota a sociologická funkce by v podstatě zabrala samostatnou studii a není zde prostor ji více rozvíjet. V každém případě je však při studiu současného instrumentáře potřeba počítat i s touto složkou hudby.
- 2 Samostatnou kapitolou jsou například různá zpracování koncertu pro psací stroj, jež je možné chápat spíše jako určitou recesi.
- 3 Např. S a c h s, C.: *Handbuch der Musikinstrumentenkunde*. Leipzig 1930, s. 175.
- 4 C o a t e s, K.: *Geometry, proportion and the art of lutherie*. Oxford 1985.
- 5 Stěžejním dílem Pavla Kurfürsta je monografie *Hudební nástroje* (Praha 2002). V této knize jsou podrobněji rozvinuty a aktualizovány Kurfürstovy starší texty (jako je například polemika Problém karpatských húsli, *Národopisné aktuality* 1984) a zároveň slouží jako základna pro pozdější slovníková hesla (např. *Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha 2007).
- 6 K u n z, L.: *Die Volksmusikinstrumente der Tschechoslowakei*. Leipzig 1974.
- 7 L e n g, L.: *Slovenské ľudové hudobné nástroje*. Bratislava 1967.
- 8 Ve všech třech případech se jedná o nejvíce rozšířené označení. V různých oblastech je možné zjistit rozdílné označení. Např. korytkové husle, člunkové husle, húsle, atd.
- 9 K u r f ü r s t, P.: *Hudební nástroje*. Praha 2002, s. 477–492.
- 10 Podle terminologie Václava Syrového je vznik zvuku tvořen excitátorem (dříve označovaným jako generátor), což je v našem případě smyčec, oscilátorem je struna a rezonátorem, zesilující a vyzářující element, v našem případě korpus nástroje. S y r o v ý, V.: *Hudební akustika*. Praha 2003, s. 202–203.
- 11 Jsou zaznamenány i příklady hlavice se závitem (šnekem) a količnicí, obdobně jako u houslí. V případě količnice (nebo količkové skříně) nemohu souhlasit s Pavlem Kurfürstem a jeho pojmenováním žlab. Důvodem je možnost terminologické záměny se žlábkem hlavice a dále určitá univerzálnost pojmenování obdobných částí u jiných nástrojových skupin. Příkladem může být kytara, která nemá žlab jako takový, ale obdélníkové otvory, případně také violy d'amore, které mají často kombinaci obou konstrukcí.
- 12 Srovnej L e n g, L.: *Slovenské ľudové hudobné nástroje*. Bratislava 1967, s. 74–77. V takovém případě plně vyhovuje terminologie pro houslové nástroje.
- 13 Při rekonstrukci stavby korábku byla použita kombinace dřevěných kolíků a klišu. U ochlebek pouze kovové hřebíčky.
- 14 K u n z, L.: *Die Volksmusikinstrumente der Tschechoslowakei*. Leipzig 1974, s. 66.
- 15 V roce 2014 bude probíhat akustické měření těchto nástrojů, kde bude zjišťován také rozdíl v šíření kmitů v různých typech kobylky.
- 16 K u r f ü r s t, P.: *Hudební nástroje*. Praha 2002, s. 55.
- 17 H o r n b o s t e l, E. M. von a S a c h s, C.: Systematik der Musikinstrumente. *Zeitschrift für Ethnologie* 46, 1914, s. 533–590.

- 18 H o r n b o s t e l, E. M. v o n a S a c h s, C.: Classification of Musical Instruments. In: Mayers, H. (ed.): *Ethnomusicology: An Introduction*. London 1992.
- 19 K e l l e r, J. a K o p e c k á, M.: Hornbostelova a Sachsova systematika hudebních nástrojů. *Hudební nástroje* 1977, č. 1: 10–13, č. 2: 45–48, č. 3: 77–78, č. 4: 114.
- 20 K u r f ü r s t, P.: *Hudební nástroje*. Praha 2002, s. 110–113.

Literatura:

- Buchner, A.: *České hudební nástroje minulosti*. Praha 1950.
- Buchner, A.: *Hudební nástroje národů*. Praha 1969.
- Coates, K.: *Geometri, proportion and the art of lutherie*. Oxford 1985.
- Hornbostel, E. M. von a Sachs, C.: Classification of Musical Instruments. In: Mayers, H. (ed.): *Ethnomusicology: An Introduction*. London 1992.
- Hornbostel, E. M. von a Sachs, C.: Systematik der Musikinstrumente. *Zeitschrift für Ethnologie* 46, 1914, s. 533–590.
- Keller, J.: Katalogizace hudebních nástrojů v nespécializovaných muzeích, *Muzejní a vlastivědná práce*, Praha 1974, s. 209–226.
- Keller, J. a Kopecká, M.: Hornbostelova a Sachsova systematika hudebních nástrojů. *Hudební nástroje*, 1977, č. 1: 10–13, č. 2: 45–48, č. 3: 77–78, č. 4: 114.
- Kunz, L.: *Die Volksmusikinstrumente der Tschechoslowakei*. Leipzig 1974.
- Kunz, L.: *České lidové houslařství*. Brno 1978.
- Kunz, L.: Instrumentář české lidové hudby, *Časopis Moravského musea v Brně* 59, 1974, s. 235–254.
- Kunz, L.: Husle und housle - Geige und Violine im volkstümlichen Instrumentariums der Wetslasen I., *Časopis Moravského musea v Brně* 64, 1979, s. 205–258.
- Kunz, L.: Skřipky. *Časopis Moravského musea v Brně* 45, 1950, s. 256–366.
- Kunz, L.: Volkstümlich Geigenmacher. *Časopis Moravského musea v Brně* 61, 1976, s. 201–232.
- Kurfürst, P.: Ein Applikationsversuch der Breslauer Texonomiemethode bei Aufstellung zeitlich orientierter Diagramme im Bereich der Organologie. *Časopis Moravského musea v Brně* 59, 1974, s. 267–280.
- Kurfürst, P.: *Hudební nástroje*. Praha 2002.
- Kurfürst, P.: Hudební nástroje jako akustické zdroje a možnost jejich třídění pomocí samočinného počítače. *Opus musicum* 8, 1975, s. 234–237.
- Kurfürst, P.: Problém karpatských húslí. *Národopisné aktuality* 21, 1984, s. 65–68.
- Kurfürst, P.: Terminologie und Geschichte der Fiedel im Raum von Jihlava. *Časopis Moravského musea v Brně* 65, 1980, s. 177–194.
- Leng, L.: *Slovenské ľudové hudobné nástroje*. Bratislava 1967.
- Sachs, C.: *Handbuch der Musikinstrumentenkunde*. Leipzig 1930.
- Syrový, V.: *Hudební akustika*. Praha 2003.

Mgr. Jiří H ö h n (n. 1981) vystudoval muzikologii na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci (2009). Od roku 2008 působí jako odborný pracovník Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici a od roku 2010 je posluchačem doktorského studia na katedře muzikologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Zabývá se hudební organologií.

Chiselled String Instruments

A b s t r a c t

There are many musical instruments remaining in the musical inventory which were surpassed by those in artificial music and basically replaced in normal use. One type of typical instruments which survived till these days are chiselled string instruments the development of which may be derived from Middle-Age vielles. There are three main instruments of this family preserved in our country: korábek,

ochlebky (Carpathian violin, and skřipky (a sort of a violin chiselled from one piece of wood). Even though these are precursors of a modern violin their construction characteristic is different. The study tries to comprehend the basic technological features of these musical instruments and their incorporation into the system made by Hornbostel and Sachs in 1914 for the purposes of museum collections. The study is also a partial defence of why that almost one hundred-year old system should be used and of its advantages for the studies in the field of ethnography.

Ausgehöhlte Streichinstrumente

Z u s a m m e n f a s s u n g

Im Musikinstrumentarium der Volkskultur überdauern manche Musikinstrumente, die im Rahmen der artifiziellen Musik längst überwunden und heute nicht mehr gebräuchlich sind. Wenige dieser dergestalt bis in die Gegenwart erhaltenen Musikinstrumente sind ausgehöhlte Streichinstrumente, deren Geschichte sich von mittelalterlichen Fidulen entwickelt hat. Auf dem Gebiet der Tschechischen Republik sind von dieser Gruppe drei Typen erhalten geblieben: korábek (Schiffchen), ochlebky (Karpategeige) und Fidel. Obwohl es sich um Vorgänger der gegenwärtigen Streichinstrumente handelt, unterscheidet sich ihre Konstruktion voneinander. Die vorliegende Arbeit versucht das grundlegende technologische Charakteristikum dieser Musikinstrumente zu erfassen und die Erkenntnisse in die Systematik einzugliedern, welche von Hornbostel und Sachs 1914 für die Bedürfnisse von Museen erstellt wurde.